Riphagen, Jodenjager in Amsterdam (Pieter Kuijpers)

Brecht Capiau

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/temoigner/7075>

DOI : 10.4000/temoigner.7075

ISSN : 2506-6390

Éditeur :

Éditions du Centre d'études et de documentation Mémoire d'Auschwitz, Éditions Kimé

Édition imprimée

Date de publication : 2 avril 2018

Pagination : 20-23

ISBN : 978-2-930953-06-9

ISSN : 2031-4183

Référence électronique

Brecht Capiau, «*Riphagen, Jodenjager in Amsterdam (Pieter Kuijpers)*», *Témoigner. Entre histoire et mémoire* [Online], 126 | 2018, Online op 20 janvier 2022, geraadpleegd op 04 février 2022. URL: <http://journals.openedition.org/temoigner/7075> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/temoigner.7075>

RIPHAGEN JODENJAGER IN AMSTERDAM

(PIETER KUIJPERS)

FILM Twee piekfijn uitgedoste heren bellen aan bij een rijwoning in Amsterdam. De mannen stellen zich voor als Andries Riphagen en Joop Out, leden van het *Divisionschutzkommando*. Ze zijn op zoek naar Joden. Eenmaal binnen bij de familie De Wit speurt Riphagen naar potentiële schuilplekken terwijl Out het bejaarde koppel uitvraagt in de keuken. ‘U weet toch wie Jezus heeft vermoord?’, vraagt die laatste als excuus om de huiszoeking te legitimeren. ‘Ja, de Romeinen’, antwoordt Riphagen, die het gezelschap plots vervoegt in de keuken. Deze scène aan het begin van de film illustreert op accurate wijze het karakter van Jodenjager Andries Riphagen (1909-1973). We hebben hier niet te maken met een rotsvast overtuigde dader die handelt vanuit een ideologie, maar wel met een gladde opportunist die om het even wie aan de galg praat als het hem financieel gewin kan opleveren.

© September Film

ANDRIES RIPHAGEN: EEN CHARISMATISCH FIGUUR

De film *Riphagen* is gebaseerd op het gelijknamige boek van Bart Middelburg en René Ter Steege uit 1997. Regisseur Kuijpers wou het toen al verfilmen, maar de tijdsgeest werkte tegen. Een oorlogsfilm waarin een collaborateur zonder enige gêne mensen manipuleert en er ook nog mee wekomt, was voor producenten een brug te ver. Het succes van *Zwartboek* van Paul Verhoeven uit 2006, maar ook de opkomst van charismatische ‘bad guys’ in series zoals *Breaking Bad* deden het tij echter keren.

Het levensverhaal van Andries Riphagen schreeuwt om een verfilming. Dat heeft vooral te maken met het feit dat de man zelf wel erg veel moeite deed om een uitgekende beeldcultuur rond zijn persoon te creëren.

Het imago van de charismatische gangster begon hij al vroeg te ontwikkelen. Toen hij als veertienjarige voor Standard Oil in Louisiana werkte, viel hij al op door zijn dure designerkledij, inclusief de stereotiepe fedorahoed die daar bijhoorde. Eenmaal terug in Nederland leverde het hem de bijnaam ‘de Al Capone van Amsterdam’ op, aangezien hij zich in de jaren dertig ook met criminele activiteiten ging inlaten. De filmposter van *Riphagen* is overigens een duidelijke knipoog naar de originele Capone. Beide mannen hadden inderdaad veel met elkaar gemeen. Zo kon Riphagen uiterst charmant en overtuigend uit de hoek komen als hij daar zelf belang bij had. Hij moest ‘betrouwbaar’ lijken, en dat bij de verschillende partijen, Joden en nazi’s. De film speelt hier handig op in met een steeds terugkerend visueel motief. De ene keer laat Riphagen zich uitgebreid fotograferen met de Nederlandse politie na een zoveelste Joden-

vangst, de andere keer staat hij te poseren met Joden nadat hij hen op een slinkse manier heeft overtuigd om hun juwelen en kostbaarheden aan hem af te staan. Na de oorlog zullen ze immers alles ‘netjes’ terugkrijgen.

Een ander motief is een kettinkje van Sint-Christoffel. Riphagen krijgt het in het begin van de film cadeau van Esther Schaap, een ondergedoken Joodse vrouw die hij ontdekt bij de familie De Wit. De vrouw is zo ingenomen door de collaborateur en gelooft hem als hij belooft haar te verstoppen voor de Nederlandse overheid. In ruil schenkt ze hem het kostbare kleinood. Sint-Christoffel is wereldwijd de patroonheilige voor mensen in nood. Vaak wordt hij afgebeeld als een reus die het kindje Jezus op zijn schouders torst en hem helpt een rivier over te steken. Het is dan ook even slikken wanneer de vrouw door haar eigen Christoffel wordt overgedragen aan de autoriteiten. Uiteraard gebeurt dit pas nadat Esther tientallen kennissen en

familieleden heeft overtuigd om Riphagen in vertrouwen te nemen.

OP HET VERKEERDE SPOOR

De film begint in het voorjaar van 1944. Willy Lages, hoofd van de *Sicherheitspolizei*, houdt een toespraak voor het voltallige Amsterdamse politiekorps. Hij feliciteert hen met de recente ‘Jodenvangst’ en moedigt hen aan om ook de laatste Joden in de stad op te pakken. Dat officiële politiediensten actief meewerkten aan de Jodenvervolging is voor iedereen die de geschiedenis van de collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog een beetje kent, geen wereldschokkend nieuws. Wat wel enigszins verontrust, is dat dit gegeven zelden wordt getoond in speelfilms.

Tussen de politiemannen bevindt zich ene Jan van Liempd. Hij ziet eruit als een agent, maar in feite ●●●

– Andries Riphagen (Jeroen van Koningsbrugge)

© September Film

... werkt hij voor het verzet. De film zet kijkers dus al van meet af aan op het verkeerde spoor over wie ze moeten 'vertrouwen' en wie ze beter 'wantrouwen', en blijft dit tot het einde consequent volhouden. Iedereen kan een potentiële collaborateur zijn, zonder onderscheid in rang, stand, gender of religie. Zo maken we bijvoorbeeld kennis met Elizabeth 'Betje' Wery, een Joodse collaboratrice die naast Ans van Dijk inderdaad in dienst was van de historische figuur Riphagen.

Het morele centrum van de film is echter de fictieve Jan van Liempd. Eenmaal op de hoogte van de praktijken van Riphagen zet hij de achtervolging in: de jager wordt opgejaagd wild. Als kijker klampen we ons vast aan van Liempd, in de hoop dat hij de weg weet in dit web van leugens en bedrog. We vertrouwen erop dat als er één personage rechtschapen is, hij dat wel moet zijn. In de slotakte van de film blijkt alles complexer dan gedacht. In een snelle montage van flashbacks wordt duidelijk dat van Liempd geen betrouwbare protagonist is. Ook hij vergist zich in zijn naaste medewerkers, trekt verkeerde conclusies en wordt uiteindelijk zelfs verdacht van collaboratie.

RIPHAGEN ALS TEGENGIF VOOR DE GEROMANTISEERDE NEDERLANDSE VERZETSHELD

Als we er de geschiedenis van de Nederlandse oorlogsfilm op nagaan, merken we dat een overgrote meerderheid van de cineasten ervoor kiest om het verzet tegen de nazi's te benadrukken. Het bekendste voorbeeld is wellicht *Soldaat van Oranje* (1977) van Paul Verhoeven. Deze prent vertelt het sterk geromantiseerde levensverhaal van Erik Hazelhoff Roelfzema, een jonge blonde Nederlander die met de hulp van de Britten sabotageacties uitvoert. Ook kleinere films roemen het uitzonderlijke karakter van de Nederlandse verzetshelden. Zo vertelt *De bunker* (1992) over de manier waarop Gerrit Kleinveld dankzij een soeplepel uit Kamp Amersfoort kon ontsnappen. Dergelijke films moesten de Nederlandse bevolking vooral een goed gevoel geven en helpen om de trauma's uit het verleden beter te verwerken. We willen met deze stelling geenszins afbreuk doen aan de inspanningen van het verzet noch beweren dat een dergelijke *bias* uniek zou zijn

— Elizabeth 'Betje' Wery (Anna Raadsveld)

© September Film

— Jan van Liempd (Kay Greidanus)

voor de Nederlandse cinema. Op nobele uitzonderingen na, zoals *L'armée des ombres* van Jean-Pierre Melville uit 1969 en de documentaire *Le Chagrin et La Pitié* van Marcel Ophüls uit 1971 wordt het verzet tijdens WO II in de cinema echter nog steeds sterk geromantiseerd.

Meer dan zeventig jaar na de feiten voelt *Riphagen* dan ook aan als een tegengif voor al dat heldendom. Het laat een meer genuanceerde visie op collaboratie zien. Ook een collaborateur als Riphagen blijkt een mens van vlees en bloed te zijn met een gevoelsleven. Niettemin maakt hij een bewuste keuze om zijn medemens aan de galg te praten. Films als deze zijn belangrijk omdat ze het publieke debat over collaboratie kunnen openbreken. Het feit dat er bovendien weinig concessies worden gedaan wat betreft de weergave van historische personages en gebeurtenissen, spreekt in het voordeel van deze meer dan degelijke film. ■

Brecht Capiau

→ Meer weten

◆ *Riphagen* van Pieter Kuijpers (2017)
Met Jeroen Koningsbrugge (Andries Riphagen), Kay Greidanus (Jan van Liempd), Anna Raadsveld (Betje Wery), e.a. – 150 minuten.

“

De meeste Nederlandse speelfilms over de oorlog hebben een heldhaftig karakter, denk aan *Het Meisje met Het Rode Haar* (1981) en *Soldaat van Oranje* (1977). Maar dat er ook Nederlanders waren die tijdens de bezetting heel andere dingen uitspookten, is vrijwel niet verfilmd, behalve misschien in *Zwartboek* (2006).

”

Regisseur Pieter Kuijpers over het unieke vertelperspectief van zijn film *Riphagen*